

(hieronder volgt, van de hand van J. A. Garemyn :)

Ontfaen voor sr. C. Maertens dese somme van drye ponden grooten sestien schellingen courant in voldoeninge van dese specificatie, my toirconden 25 february 1786

(get.) J. A. Garemyn

OOSTKAMP, t.a.p., *ibidem*.

13.

1786, Februari 25. *Garemyn erkent betaald te zijn voor het op 25.2.1786 geleverd schilderij voorstellende O. L. Vrouw met de H. Dominicus.*

By order van den Eerweerden heer Bernardus Devos Pastor in Oostcamp ende bij d' orders van Sr. Franciscus Du Mon ende Sr. Hendryck Pinket O.-L.-Vrouwe meesters van de selve kercke gemaect een schilderye verbeeldende O. L. Vrouwe van den Roosen Krans met den H. Dominicus, welke schilderye op den 26 September 1785 hebbe geplacert binnen de voorschreven kercke, dat voor de somme van vierendertigh ponden groote wisselgelt en kenne mits desen op den 25 February 1786 dese voorseyde somme ontfangen te hebben van Sr Franciscus Du Mont het ter presentie van Sr. Joannes Geernaert kerck-meester in Oostcamp, mij toirconden, daete als boven.

ƒ. 34-0-0 gr. wisselgelt

(get. :) J. Garemyn

OOSTKAMP, t.a.p., *ibidem*.

DE HOUDING VAN DE DEKEN VAN DE
CHRISTENHEID TEGENOVER EEN WOEKERAAR EN
VOORKOPER TE BRUGGE IN 1344

Gedurende de Middeleeuwen maakte men geen verschil tussen interest en woeker. De Kerk beschouwde toen als woeker en verbood het eisen uit kracht van een lening van wat ook boven de hoofdsom. Ze onderscheidde namelijk geheime woeker, waarvoor men vergiffenis kon bekomen in de biecht, en openbare woeker, die met excommunicatie, in feite zo niet in rechte, gepaard ging¹. Met de Nieuwe Tijd veranderde

¹ R. DE ROOVER, *L'évolution de la Lettre de Change, XIVe-XVIIIe siècles* (Parijs, 1953), blz. 19-20.

de toestand. Op 4 October 1540 vaardigde Keizer Karel een edict uit, dat de interest op hoogstens 12 % en de woeker boven 12 % bepaalde².

Te Brugge trof men talrijke woekeraars aan. Ze worden voor het eerst uitdrukkelijk vermeld in 1244³ en verdwijnen in 1628, met de oprichting van de Berg van Barmhartigheid⁴. Men kan ze natuurlijk in twee grote groepen verdelen, openbare en geheime woekeraars⁵.

De publieke woekeraars waren vakmensen, gewoonlijk lombarden, geboortig uit Lombardije, Piëmont en Toskane⁶, alsook Fransen uit het Noorden (van Valencijn, Doornik)⁷,

² J. LAMERE & H. SIMONT, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas*, 2^e serie, deel IV (1537-1543) (Brussel, 1907), blz. 235.

³ T. LUYKX, *Johanna van Constantinopel, gravin van Vlaenderen en Henegouwen* (Kon. VI. Acad. voor Wetensch. Lett. en Sch. Kunsten van België, Verhandelingen Lett. n° 5, Antwerpen-Utrecht, 1946), blz. 606.

⁴ De lommerds („tables de prest usuraires, que l'on appelle lombards") verdwenen in de Nederlanden met de oprichting van de bergen van barmhartigheid. Die van Brugge bestond nog in 1623 en werd in 1628 gesloten. Men mag er de Berg van Barmhartigheid niet verwarren met de Berg van Caritate. *Eerste deel van den derden placcaet-boeck van Vlaenderen* (Gent, 1685), blz. 495. BRUGGE, STADSARCHIEF, *Archief van de Munt, Register met de eedafleggingen gedaan in uitvoering van de plakkatte betreffende de munten van 1622 en 1628 en van een ordonnantie dienaangaande van 1627, alsook register met de toelatingen verleend aan herbergiers, waarden en tappers, ten gevolge van een Hallegebod van 1629, f° 8 v° : „Eed ghedaen 8 Meye 1623 : Julio Cesar Adriani, tafelhouder. — Eed ghedaen 27 April 1623 : Franciscus Trapane dienende in de Woucker." A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souvenirs* (Brugge, 1910), blz. 306.*

⁵ DE ROOVER, *Évolution de la Lettre de Change*, blz. 23.

⁶ R. DE ROOVER, *Le contrat de change depuis la fin du treizième siècle jusqu'au début du dix-septième*. Belgisch Tijdschrift voor Philologie en Geschiedenis, deel XXV (1946-1947), blz. 117. R. DE ROOVER, *Money, banking and credit in mediaeval Bruges* (The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Mass., 1948), blz. 4, 99 en 346.

⁷ L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges* (Brugge, 1904-1906, 4 delen), deel I, blz. 433, nr. 518. G. BIGWOOD, *Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique du moyen âge* (Acad. Roy. de Belgique, Classe des Lettres, mémoires in-8°, 2e serie, deel XIV, 2 stukken, Brussel, 1921-1922), deel II, blz. 391-392. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN. *Inventaire des*

uitzonderlijk Vlamingen (van Brugge). Het is niet bewezen dat sommigen onder hen uit het Zuiden van Frankrijk kwamen, als van Cahors⁸, Montpellier⁹ en Arles¹⁰.

De geheime woekeraars, daarentegen, behoorden tot allerlei beroepen¹¹. Slechts bij toeval deden ze aan woeker. Ook het land en de plaats van hun geboorte waren zeer verschillend¹².

Archives de la Ville de Bruges (Brugge, 1871-1885, 9 delen), deel II, blz. 348.

⁸ We hebben geen enkele woekeraar van Cahors te Brugge aange troffen.

⁹ Diederik van Montpellier was pachter van accijnzen en geen beroepswoekeraar. BRUGGE, STADSARCHIEF, *Stadsrekening Ao. 1304, deel II*, f° 18: „Ontfanghen van den woukerars. Van Diederike den Assisere: 19 s. 6 d. „IBIDEM, *Stadsrekening Ao. 1305, Dubbel I^e deel*, f° 5 v°: „(Ontfanghen) van den woukerars. Item van meester Diederic van Monplier: 5 lb.”

¹⁰ Denise Rogiere, lommerdhouder te Brugge in 1306, was niet afkomstig van Arles (Frankrijk), maar van Alba (Piëmont). DEHAISNES, *Documents et extraits divers concernant l'histoire de l'art dans la Flandre, l'Artois et le Hainaut, avant le XVe siècle* (Rijsel, 1886, 2 delen), deel I, blz. 174. Vgl. GILLIODTS, *Inventaire*, deel IV, blz. 406. DE ROOVER, *Money, banking and credit*, blz. 104 en 111 (nota 45).

¹¹ BRUGGE, STADSARCHIEF, *Stadsrekening Ao. 1304, deel II*, f° 18 „Ontfanghen van den woukerars. Van Janne van Coukelare, pourpointstickre: 3 lb. „IBIDEM, *Stadsrekening 3 Februari 1362 (n.s.)-2 Februari 1363 (n.s.)*, f° 20 v°: Boeten van te leenne boven 2 d. van den lb., de boete es 50 lb., de stede terde. Joncvrouwe Kateline vidua Wulfs, shudecopers, ter bede van den buerghmeester, omme 6 lb.” BRUGGE, RIJKSARCHIEF, *Aanwinsten*, doos n° 154 A., *Baljuwsrekening 17 September 1375-14 Januari 1376 (n.s.)*, rolrekening n° 1015: „Van den gonen die leenen bove 2 d. tpond, de boete 50 lb. Willem de Pape, de temmerman: 20 lb.”

¹² BRUSSEL, ALGEMEEN RIJKSARCHIEF, *Rekenkamer*, n° 13.677, 19 September 1390-9 Januari 1391 (n.s.), f° 41: „(Amendes de marchanz et des coulriers) Item Thomaes Lijts d'Esschoce jugiez d'avoir presté a usure sour lettrez, dont l'amende est 50 lb., prins pour le part de monseigneur: 33 lb. 6 s. 8 d.”

BRUGGE, STADSARCHIEF, *Stadsrekening 2 September 1442-2 September 1443*, f° 15: „(Ontfaen) van ghelt te leenene omme bate, daerof de boete es 50 lb., daeran de stede heift tderde. Item van Loys Vinciguerra: 16 lb. 16 s.” Lodovico Vinciguerra was van Lucca afkomstig. Cf. E. LAZZARESCHI, *Libro della comunità dei mercanti lucchesi in Bruges* (Milaan, 1947), blz. 278.

Talrijke woekeraars van beroep, te weten de meeste lombarden, bekwamen te Brugge bij privilege het recht, mits betaling van een globale som of van een jaarlijks cijns, bij de week, op wettelijke rentevoet en tegen onderpand van roerende goederen te lenen. Deze rentestandaard was er tot het begin van de Nieuwe Tijd altijd 2 deniers per pond of 1 stuiver per pond groten te week of 43 %¹³; hij daalde naderhand geleidelijk¹⁴.

De andere woekeraars van beroep, het is te zeggen alle Fransen uit het Noorden, enkele lombarden en zeldzame Vlamingen, alsook het spreekt van zelf alle geheime woekeraars, bezaten in de stad geen privilegiën; ze leenden bij de week, hetzij op pand van roerend goed, boven de legale rentevoet (up pande), hetzij op zakelijk pand van schuldbrieven die de clause aan toonder bevatten (up tsaerters) en werden regelmatig beboet¹⁵.

In de Middeleeuwen waren de Brugse woekeraars geen Joden¹⁶, maar al of niet geëxcommuniceerde christenen. Ze

BRUGGE, STADSARCHIEF, *Stadsrekening 27 Januari 1350 (n.s.)-26 Januari 1351 (n.s.)*, f° 25 : „(Ontfanghen van Marie Hoofts van Ypre, van dat soe leende up tsaerters : 12 lb.”

¹³ DE ROOVER, *Money, banking and credit*, blz. 101-102, 105 en 122.

¹⁴ *Tweeden plaacet-bouck van Vlaendren* (Gent, 1629), blz. 464-466 (8 Mei 1600).

1 groot = 1/2 stuiver = 2 oorden. Cf. E. VERWIJS-J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek* ('s-Gravenhage, 1882-1929, 9 delen), deel II, kol. 2186, verbo Groot. L. DE BO, *Westvlaamsch Idioticon* (Gent, 1892), blz. 973, verbo Stuiver.

¹⁵ BRUGGE, STADSARCHIEF, *Stadsrekening 2 September 1401-2 September 1402*, f° 22 : „Ontfanghen van die tpond grote diere gheleent hebben danne twee grote up pande, daen of dat de boete es 50 lb., daer an dat de stede heift terdendeel. — Ontfanghen van die ghelt gheleent heift omme bate up tsaerters, daen of dat de boete es 50 lb. ende daer an dat de stede heift terdendeel.”

Voor wat betreft de clause aan toonder van de schuldbrieven, zie E. I. STRUBBE, *Ypersche schuldbrieven (littera obligatoria) uit het begin der 15e eeuw*. Annales de la Société d'Émulation de Bruges, deel LXVIII (1925), blz. 208-217.

¹⁶ J. STENGERS, *Les Juifs dans les Pays-Bas au moyen âge* (Kon. Belg. Acad., Klasse der Lett., Verhandelingen in-8°, Boek XLV, afl. 2, Brussel, 1950), blz. 15.

maakten soms deel uit van godvruchtige genootschappen¹⁷ en deden af en toe schenkingen ten bate van kerken en kloosters¹⁸. Op 25 September 1441 verleenden de kanunniken van St. Donaas aan een groep lombarden het recht een bank van lening op hun heerlijkheid te openen¹⁹.

Niet alleen de woeker maar alle vorm van monopolie werd door de Kerk in de Middeleeuwen bestreden. Zo het voorkopen werd door haar te dien tijde als ergerlijke winst aanzien en verboden²⁰.

Jan Pulsere, over wie de tekst die we hier publiceren handelt, behoorde klaarblijkelijk tot de poortერი van Brugge. Hij huwde met een zekere Stefanie en vestigde zich achter het Augustijnerklooster. Hij was een openbare woekeraar en tevens een voorkoper en werd dienvolgens door het Geestelijk Hof van Doornik geëxcommuniceerd. Bij zijn overlijden, kort vóór 14 November 1344, liet hij een testament na, waarbij hij zijn verlangen te kennen gaf in de kerk van bewust klooster begraven te worden. Als geëxcommuniceerde moest hij echter de gewijde aarde missen.

Op Zondag 14 November 1344 deed de deken van de Christenheid te Brugge, op verzoek van Stefanie en van haar toekomstige tweede man, de poorter Jan Wilpont, in de vijf moederkerken van de stad afroepen, dat degenen die te klagen hadden over de praktijken van wijlen Jan Pulsere

¹⁷ BRUGGE, ONZE LIEVE VROUWEKERK, *Archief van de Kerk, Gilde van Onze Lieve Vrouw-ter-Sneeuw, Rekeningen 10 Augustus 1467-31 Augustus 1499*, f° 83 v°: „(Ander ontfang int ommegaen buten den ouden vesten, van jaerlicschen ghildeghelde, van desen jare 72) Johannes Damasia, in de woukere : 2 gr.”

¹⁸ J. WEALE, *Documents inédits sur les enlumineurs de Bruges*. Le Beffroi, deel IV (1872-1873), blz. 288. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Mémoriaux de Bruges* (Brugge, 1913-1920, 2 delen), deel I, blz. 323-324, n° 270. François Bussaen (Baussan, Bauson), lommerdhouder te Brugge bij zijn dood rond nieuwjaar 1535, was een Piëmontees. Cf. F. DONNET, *Les Lombards à Termonde et dans quelques villes des Pays-Bas*. Oudheidkundige Kring van Dendermonde, Gedenkschriften, 2° reeks, deel VIII, blz. 136-137 en 149.

¹⁹ L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutume de la prévôté de Bruges* (Brussel, 1887, 2 delen), deel II, blz. 68-69.

²⁰ DE ROOVER, *Évolution de la Lettre de Change*, blz. 19.

verzocht werden zich te diens huize aan te bieden, op eerstkomende Maandag, Dinsdag, Woensdag of Donderdag : de pastoor van Snellegem zou er in zijn plaats de klachten aanhoren en recht spreken. De volgende Zaterdag, 20 November, in de refter van de Augustijnen en in aanwezigheid van de zegelbewaarder van het Geestelijk Hof te Brugge, de burge-meester van de stad, de pastoors van Snellegem en Jabbeke, een andere priester, de onderprior en vier andere paters, beloofden Stefanie en haar verloofde, de prior, iedereen binnen het jaar te voldoen, waarna voornoemde deken van de Christenheid de excommunicatie van overledene ophief en zodoende toeliet hem in de kloosterkerk te begraven.

JOS. MARECHAL.

Akte verleden voor notaris Johannes Man te Brugge waarbij, enerzijds, Stefanie, weduwe van Jan Pulsere, openbaar woekeraar, tevens voorkoper, gestorven in zijn huis achter het klooster van de Augustijnen, en haar toekomstige tweede man, Jan Wilpont, poorter, beloven de schade door overledene veroorzaakt te vergoeden en waarbij, anderzijds, Petrus de Mota, deken van de Christenheid, na voldoening, de excommunicatie om reden van woeker en voorkoop van bewuste Jan Pulsere opheft en toelaat zijn stoffelijk overschot in de kerk van voornoemde paters te begraven.

20 November 1344.

Augustijnerklooster te Gent, Archief van de Brugse Augustijnen, charter nr. 5.

Op de rug : *Instrumentum sepelitionis et satisfactionis Johannis Pulzers, prout in ea continetur* (XVe eeuw). Verder een aantekening uit de eerste helft van de XVIIe eeuw.

In nomine Domini, amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter quod, anno a nativitate eiusdem millesimo trecentesimo quadragesimo quarto, indictione tercia decima, mensis novembris die vicesima, pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini, domini Clementis divina Dei providentia pape sexti, anno tercio, in presentia mei tabellionis publici infrascripti et testium infrascriptorum, ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, personaliter constituti Stephania, relicta quondam Johannis Pulzers, et

Johannes Wilpont, opidanus ville brugensis, sponsalia et matrimonium inter se contrahere intentes, ut asseruerunt, tempore ad hoc apto, non seducti nec circumventi, sed ex certa scientia eorum, spontanea voluntate, promiserunt per fidem et juramenta prestita corporaliter ab eisdem, in manu religiosi viri fratris Theodorici de Inghelmoenstre, prioris fratrum heremitarum ordinis sancti Augustini in Brugis, stipulantes, vice et nomine omnium et singulorum quorum interest vel interesse potest et in conventum habuerunt, satisfacere sufficienter omnibus conquerentibus de ipso quondam Johanne Pulsere, marito ipsius Stephanie, tempore quo vivebat, infra annum et diem a die date presentis publici instrumenti, de extortis levatis et habitis seu male acquisitis ab eodem quondam Johanne, tempore quo vivebat, per usuram, preemptionem seu per usurariam pravitatem, secundum possibilitatem suarum facultatum, supplicantes prefati Stephanina et Johannes, prefato religioso viro fratri Theodorico de Inghelmoenstre, priori predicto, ac conventui dicti loci, corpus ipsius Johannis Pulsers infra ecclesiam dictorum fratrum, secundum ultimam voluntatem ipsius quondam Johannis, ab ipsis priore et conventu ecclesiastice tradi sepulture ac ibidem sepiliri et inhumari, juxta obligationes et promissiones ab ipsis, pro premissis adimplendis, factas. Acta fuerunt hec in villa brugensi, in refectorio dictorum fratrum, anno, indictione, mense, die et pontificatu predictis, presentibus tunc ibidem venerabilibus et honestis viris domino Petro de Mota, tunc decano christianitatis brugensis, domino Rassone, sigillifero curie brugensis, domino Johanne de Coekelaer, burgimagistro ville brugensis, magistro Jacobo Boidin, presbitero, curato de Snellegheem, domino Mauricio, curato de Jabbeke, domino Egidio de Hereweghe, presbitero, necnon religiosis viris fratre Theodorico, priore dictorum fratrum, fratre Johanne de Oestbuerch, subpriore ipsorum, fratre Johanne de Lovanio et fratre Judoco, lectoribus dictorum fratrum, fratre Willelmo Walcherlijnc et fratre Arnolde de Ardenbuerch, in testimonium ad premissa specialiter vocatis et rogatis.

Postmodumque eisdem die, hora, indictione, mense et pontificatu predictis, in presentia mei, tabellionis publici infrascripti, et testium infrascriptorum, ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, discretus vir dominus Petrus de Mota prenominatus, decanus christianitatis brugensis, ibidem presentialiter existens, tunc incontinenti ibidem dixit et retulit in publico, quod in die domenica ultimo preterita proclamari et denunciari fecerat, ad rogatum et requestam ipsorum Stephanie et Johannis, in quinque maioribus ecclesiis

ville brugensis, alta et intelligibili voce, populo congregato, solenniter dum divina celebrari contingebat, quod quicumque conquerebatur seu conqueri haberet de ipso quondam Johanne Pulsere, quod ad ferias secundam, terciam, quartam et quintam immediate sequentes, ad domum inhabitationis ipsius quondam Johannis, tempore quo vivebat et quo decessit, stantem retro claustrum fratrum predictorum, accederent et comparerent coram discreto viro magistro Jacobo Boidin, curato de Snellegheem, tornacensis dyocesis, quem ipse dominus decanus miserat ad audiendum querimonias ipsorum et quod omnibus et singulis de ipso conquerentibus satisfaceret bono modo.

Prefatusque magister Jacobus, curatus de Snellegheem, testificatus fuit ibidem in vera fide, quod de mandato ipsius domini decani, ad dictas ferias secundam, terciam, quartam et quintam, in dicta domo ipsius quondam Johannis Pulsere sedebat, per quamlibet diem residens, ad audiendum dictas querimonias, et quod omnibus, infra dictas dies seu ferias ad ipsum venientibus, de ipso quondam Johanne Pulsere conquerentibus, erat sufficienter satisfactum, quod etiam testificabatur ibidem dictus dominus decanus.

Quibus sic dictis, testificatis et relatis, prefatus dominus decanus christianitatis brugensis ibidem, in dicto refectorio, predictum quondam Johannem Pulsere denunciavit absolutum, virtute et auctoritate cuiusdam mandati curie tornacensis, quod in manibus suis tenebat, de legibus curie tornacensis et excommunicationis sententiis in ipsum quondam, auctoritate dicte curie, latis.

Promiserunt insuper prefati Stephania et Johannes, in manu mei tabellionis publici infrascripti, stipulantes solenniter, vice et nomine omnium et singulorum quorum interest vel interesse potest, contra premissa nunquam venire, per se vel per alium seu per alios, et quod non querent artem, ingenium, modum, medium seu cavillationem quibus premissa, in toto vel in parte, impediri, irritari, impugnari vel annullari possint, ullis umquam temporibus affuturis, vel quibus amittere valeant roboris firmitatem.

Acta fuerunt hec Brugis, in refectorio dictorum fratrum superius expresso, anno, indictione, mense, die et pontificatu predictis, presentibus tunc ibidem venerabilibus et discretis viris domino Rassone, sigillifero curie brugensis, domino Johanne de Coekelaer, burgimagistro ville brugensis, domino Mauricio, curato de Jabbeke, domino Egidio de Hereweghe, presbitero, necnon religiosus viris fratre Theodorico, priore dictorum fratrum, fratre Johanne de Oestbuerch, subpriore ipsorum, fratre Johanne de Lovanio et fratre Judoco, lectoribus dictorum fratrum, fratre Willelmo Walcherlijnc et fratre

Arnoldo Linemakere, dicto de Ardenbuerch, in testimonium iterum ad premissa specialiter vocatis et rogatis.

Et ego, Johannes Man, clericus morinensis dyocesis, sacrosancti romani imperii auctoritate tabellio publicus, premissis omnibus et singulis, ut supra scribuntur, una cum testibus prenomminatis presens interfui, hoc presens publicum instrumentum inde signo meo consueto signavi et hic me subscripsi in testimonium veritatis omnium et singulorum premissorum rogatus.